Bild: Folkets Bio

Flykten över gränsen

Norge, 1942. Julen står för dörren medan världen står i brand. Tioåriga Gerda och hennes storebror Otto möter syskonen Daniel och Sarah som är judar och ska deporteras. Regissören Johanne Helgelands norska familjefilm Flykten över gränsen är en historielektion, ett äventyr och en påminnelse om barnets utsatthet och symbol för hopp om en bättre morgondag. Med natursköna panoreringar och en närgången och svajiga handkamera, gör filmfotografen John-Erling H. Fredriksen naturen närvarande och skapar spänning och intimitet.

EN FILMHANDLEDNING FRÅN SVENSKA FILMINSTITUTET
Rekommenderad för årskurs 4 - 6

Svenska Filminstitutet

Om filmhandledningen

Film är ett fantastiskt pedagogiskt verktyg som fångar och utmanar elever med olika förutsättningar. Den läsvana eleven utmanas i mötet med bilder och tränar sig i att tolka och diskutera vad som sägs ”mellan bilderna”, medan den lässvaga får möjlighet att träna sig i en alternativ ingång till fiktion
Du som lärare känner dina elever bäst och avgör vad som är relevant för just dem. Både åldersrekommendationen, som i detta fall är mellanstadiet, och frågeställningarna är förslag. Denna handledning innehåller även filmklipp och skrivövning med elevexempel (se bilaga 1).

Tidsram

4–6 lektioner á 45 minuter.
• Förberedelse (20 minuter)
• Film (96 minuter). Delar du upp filmen i flera tillfällen, är vinsten stor om det finns utrymme att låta eleverna sitta och skriva ner sina tankar när filmen är slut. På så sätt, fångar de upp sina spontana tankar som kan användas i vidare diskussion.
• Arbete och diskussion (1–2 lektioner à 45 minuter)

Förslag på lektionsupplägg:
• Lektion 1: förberedelse + film
• Lektion 2: film
• Lektion 3: film + arbete
• Lektion 4–6 (beroende på fördjupning): arbete och diskussion

Innan filmen

Ett bra sätt att börja är att visa filmens trailer. Förbered eleverna genom att presentera de fyra huvudpersonerna.

• Skriv upp namnen på de fyra barnen på tavlan: Gerda, Otto, Daniel och Sarah. Låt syskonparens namn stå var för sig. Berätta att filmen kretsar kring dessa barn.

• Visa sedan trailern för att ge eleverna en känsla för filmens innehåll och bildspråk. Låt dem sedan sitta tyst i 2–3 minuter och sedan tala eller skriva om sina första intryck utefter följande frågor:

• Vilken bild minns ni mest? Varför minns ni just den, tror ni?

• Vilka personer minns ni?

• Vad tror ni att det är för typ av film? Är den rolig, läskig, sorgsen, svår eller lätt?

• Kan ni gissa vem som är vem om ni jämför med namnen på tavlan?

Se trailern en gång till för att identifiera barnen Gerda, Otto, Daniel och Sarah. Diskutera hur de är.

• Hur gamla är de?

• Vad vill de helst göra?

• Vad är de mest rädd för?

Bild: Folkets Bio

Ta reda på vad eleverna vet om andra världskriget, om deporteringen av judar. Skriv upp några nyckelord på tavlan, till exempel. ”1939–1945”, ”Anne Frank” och rita en davidsstjärna, och låt eleverna associera fritt i grupp eller i helklass.

Efter filmen

Låt eleverna sitta några minuter i tystnad. Arbeta sedan enligt EPA (enskilt, par, alla). Låt dem skriva i 4–5 minuter om vilka två bilder eller scener de minns starkast. Låt dem sedan diskutera sina intryck i par.

• Vilka två bilder minns ni mest? Varför minns du just dem?

Diskutera i helklass:
• Var trailern en bra sammanfattning av filmen? Var det någon bild i filmen som borde ha varit med i trailern?

• Om namnet på filmen *Flykten över gränsen* var upptaget, vad skulle ni då döpa filmen till?

Handling

Det är snart jul. Tioåriga Gerda leker musketör med ett förkläde som mantel. Hon slåss mot skurkar och springer ut ur huset för att besegra Kapten Svartblod. Leken avbryts när hon får syn på sin storebror Otto och smyger efter. Till sin förfäran inser hon att han deltar i ett nazimöte. Hon väntar ilsket på honom utanför och drar med honom hem.

På natten bankar det på dörren och polisen stormar in. Föräldrarna arresteras och det sista pappan säger är att Gerda inte ska glömma bort julklapparna i källaren. När huset är tomt, går syskonen ner i källaren och upptäcker två judiska barn som föräldrarna gömt: Daniel och Sarah. Otto vill inte hjälpa dem men Gerda är envis och bestämmer sig för att ge dem ett nytt gömställe: moster Vigdis hus i Halden.

På tåget förstår konduktören situationen och viskar att de måste stiga av tidigare för att inte bli upptäckta. De kliver av och möter upp Per som ska hjälpa dem vidare. På vägen fastnar de i en vägkontroll där tyska soldater vill genomsöka bilen. En av soldaterna tvekar när han ser att de bara är barn men hans befäl tvingar honom att kontrollera lasten. För att distrahera honom, ställer Gerda frågor och de klarar sig och får åka vidare.

Väl framme vid den första anhalten, Johansens hus, berättar en granne att Johansen hämtats av polisen. Hon bjuder in dem till sitt varma hem och ställer fram alla möjliga godsaker: varm choklad, skinka och nybakade pepparkakor. Alla äter med god aptit förutom Daniel som inte rör maten och är tyst. När den äldre kvinnan får reda på att Daniel och Sarah är judar, reser hon sig för att hämta någon som kan hjälpa dem. Alla, förutom Daniel, är glada och hoppfulla och roar sig med att leka kurragömma tills Gerda upptäcker ett porträtt av Hitler i ett av rummen. Otto som redan sett porträttet men inte sagt något, framstår

Bild: Folkets Bio

Bild: Folkets Bio

som en svikare, men de hinner inte konfrontera varandra innan tyska soldater med hundar närmar sig huset, och de flyr in i den snötunga skogen. Otto avleder soldaterna och de fyra barnen återförenas för att vandra vidare.

Hundskallen hörs allt närmare och starkare. När Daniel snubblar och vrickar foten, och Otto skymtar soldaternas siluetter mellan träden, gömmer sig alla förutom Otto som säger att han ska avleda soldaterna. De gömmer sig under några fällda träd, och blir upptäckta av den unge soldaten som motvilligt genomsökte deras bilen – men han avslöjar dem inte. Det äldre befälet misstror honom och ska just avslöja gömstället när någon ropar att de ser en pojke. Soldaterna springer iväg och skott hörs. Gerda skriker medan Daniel försöker tysta henne. Sedan blir det tyst.

Gerda tar sig upp ur gömstället med tåriga kinder. Hon ser ut över sjön som Otto sade var tecken på att de tagit sig till Sverige. Med sänkt huvud går hon tillsammans med Daniel och Sarah längs den snötäckta vägen. Längre fram på vägen får hon syn på några människor och när hon ser att en av dem är Otto, ropar hon hans namn och springer mot honom.

Det är sommar och freden har nått Norge. Gerda och Otto är på ett trädgårdskalas där det skrattas, dricks och äts. Gerda går från bordet och tar en promenad genom en dunge tills hon kommer ut på en äng. Hon stannar upp och tittar mot horisonten. Plötsligt dyker det upp tre silhuetter: en vuxen och två barn, och hon springer för att möta upp Sarah och Daniel.

Filmen och läroplanen

Filmen är ett utmärkt pedagogiskt verktyg som främjar en likvärdig utbildning som ”anpassas till varje elevs förutsättningar och behov” (Lgr11). Med rätt förutsättningar, är film språkutvecklande och gör att eleverna kan ”utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga” och uppmärksamma de ”praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna” (Lgr11).

Genom att arbeta med *Flykten över gränsen* kan eleverna utveckla sin förståelse för filmmediet och dess innehåll. De tränar sig i att förstå hur form och innehåll kan samspela, övar sig i muntlig och språkutveckling. Denna film kan även kopplas till skolans värdegrunder, som människors lika värde och solidaritet. Filmens tematik kan också främja förståelsen för andra människor och vår förmåga till inlevelse, vilket ingår i läroplanens värdegrundsförklaring.

Filmens form och innehåll

Små vuxna människor

”Barnet är människan när hen är som starkast. Barnet anpassar sig – och det härdar ut.” Den klassiska slutrepliken i Charles Laughtons tidlösa film *Trasdockan* (1947) illustrerar hur unga människor finner sig i svåra situationer och hur de tvingas vara tåliga.

I *Flykten över gränsen* har de fyra barnen inte någon annan än varandra och tvingas att upptäcka vilka de är och vad de klarar av. De utsätts för fysiska utmaningar genom att frysa, sakna sina föräldrar och vara så hungriga att de fantiserar om mat. Läs mer om rollfigurer på film i vårt filmlexikon.

Gerda axlar rollen som gruppens ledare som tar på sig uppdraget att hjälpa Daniel och Sarah. Det är hon som sträcker fram mynten till tågkonduktören och har med

Bild: Folkets Bio

sig bröd och socker i sin väska som hon delar ut rättvist. Hon är även den som distraherar soldaten som undersöker lastbilen så att de klara sig och får åka vidare.

• Beskriv Gerda med tre ord.

• Är hon en typisk tioårig tjej? Varför? Varför inte?

• Gerda är modig. Varifrån kommer hennes mod, tror ni? Är hon född så eller har hon lärt sig? Hur blir man modig?

Fundera på hur barnen presenteras. När ser betraktaren dem för första gången?

• Vad gör Gerda?

• Vad tänker Otto på?

• Vad känner Daniel och Sarah?

Otto är till en början skeptisk till att hjälpa Daniel och Sarah och följer bara med för att han lovat sin mamma att ta hand om Gerda. När han upptäcker porträttet av Hitler hos den äldre damen, säger han inget, vilket är ett stort svek. Men sedan händer något och han ändrar sig.

• Beskriv hur Otto är i början av filmen och hur han är i slutet av filmen. Är han annorlunda? På vilket/vilka sätt?

• Varför tror ni att han börjar hjälpa gruppen? För vems skull gör han det – för sin egen, för sin lillasyster eller för Daniel och Sarah?

Daniel håller sig på sin kant och Gerda beskriver honom som stolt.

• Hur är en stolt person? Minns ni någon scen där det syns att Daniel är en stolt person?

• Hur är han som storebror, tror ni?

Sarah är yngst av de fyra och blir snabbt kompis med Gerda. Hon litar också på dem hon möter, till skillnad från Daniel.

• Minns ni någon scen där hennes vänskap med Gerda syns extra mycket?

• Hur är relationen mellan henne och Daniel?

• Varför är det lättare att lita på människor när man är barn?

Gerda berättar en saga om tre musketörer och deras lilla följeslagare. Den ene var modig, den andra var smart och den tredje var stolt.

• Vad är en musketör? Är det samma sak som hjälte?

• Är hennes saga påhittad eller på riktigt?

• Om ni skulle berätta en saga om tre musketörer, hur skulle ni beskriva era musketörer? Vad kan man mer vara förutom modig, smart och stolt? Vad skulle ni vara, och hur skulle ni vilja att de runt er skulle vara?

Krig på film

Kriget är närvarande i *Flykten över gränsen* och skildras ur barnets perspektiv: föräldrar försvinner, soldater med gevär jagar och skott avlossas. Gerda hör hur de vuxna talar om ”potatissäckar” och frågar vad de menar, men får inget svar. Kriget syns även genom att de hela tiden

Klipp 1
Källa: Folkets Bio

är på sin vakt och måste fly från ställen där de trodde de var trygga.

Krig på film kan beskrivas på otaliga sätt. Ofta associeras krigsfilm med högljudda scener med vapen, explosioner och död, men i ”Flykten över gränsen” är det känslan av att inte kunna lita på någon som bär genom det kyliga landskapet.

• Om ni hade mött Gerda, Otto, Daniel och Sarah i skogen, vad är det första ni hade sagt eller gjort?

Många filmer som skildrar krig visar att människan skapar sig en vardag trots att det pågår krig. Ett exempel på en sådan film är den georgiska *In Bloom* som skildrar två tonåringars vardag i 90-talets Tbilisi. Även om stämningen är orolig, lever de två flickorna som de brukar, om än mer oroliga: de går i skolan, skrattar, släpper ner håret när skoldagen är över och firar födelsedagar. Det är tydligt att livet pågår även om krig pågår, och att människan ser till att skapa en vardag i ett kaos.

En annan film som skildrar krig på ett annat sätt en actionspäckade möten, är Roberto Benignis gripande *Livet är underbart* (1997). En pappa låter sin son tro att koncentrationslägret i själva verket är en lek som går ut på att gömma sig för vissa personer och göra som de säger för att samla poäng för att vinna en stridsvagn. Sonen görs totalt ovetande om allt det farliga som pågår och det är pappans sätt att skydda sitt barn från det omänskliga som sker.

• Fundera på hur *Flykten över gränsen* visar att det pågår ett krig. Hur märker du att det är krig?

• Har ni sett en film eller läst en bok som handlar om krig? Hur beskrivs kriget där?

• Är det någon skillnad mellan en krigsfilm och en film som skildrar krig? Vad skulle ni kalla *Flykten över gränsen*? Eller är det en familjesaga, ett äventyr? Eller en blandning?

Till skillnad från sonen i Benignis film, invaggas inte Gerda, Otto, Daniel och Sarah i tron om en trygg tillvaro. De hamnar istället mitt i den farliga verkligheten. Men trots det, skapar de stunder av lugn och trygghet, på samma sätt som de två flickorna i *In Bloom* hittar glädjeämnen i oroliga tider.

Titta på klipp 1.
När barnen sitter i den övergivna stugan och dricker varm saft, vill Sarah höra en godnattsaga. Otto uppmuntrar Gerda att berätta sagan om de tre musketörerna. Det är en fin stund, mitt i all rädsla. Fundera på vad som gör att scenen i stugan känns mer trygg och lugn än andra scener.

• Är det något med färgerna? Med hur de beter sig?

• Vad tänker de på, tror ni?

• Vem tror ni är mest rädd? Vad är han eller hon mest rädd för?

• Varför är det lättare att tala om hur kall och hungrig man är, men inte hur rädd man är? Är det lättare att inte låtsas om hur rädd man är, för då inser man hur rädd man faktiskt är?

Bild: Folkets Bio

• Minns ni fler scener eller bilder som gav er lugn och trygg känsla?

Titta på klipp 2. När Gerda ser tre gestalter på ängen, springer hon mot dem.

• Tror ni att det är Daniel och Sarah?

• Är det något som Gerda ser på riktigt eller något hon önskar?

• Om det är Sarah och Daniel, vad tror ni är det första Gerda säger när hon möter dem?

Naturens roll

Den mäktiga naturen är en av filmen huvudroller. Bilderna fångar snötunga granar, kylig luft som biter i barnens kinder och vit snö som gör benen trötta. Fundera på hur skogen skildras.

• Hur ser den ut? Beskriv.

• Är den snäll eller hotfull, eller både och?

• Hörs det några ljud från skogen förutom människoröster och skott från soldaternas vapen? Om ja, vilka ljud? Om nej, vad hade filmen kunnat använt för skogsljud i en vintrig skog?

• Hur har fotografen arbetat med ljus och stämningar? Vilka miljöer känns harmoniska? Vilka känns hotfulla? Är det någon skillnad i ljus och färger i de lugna och de hotfulla scenerna?

När barnen står på berget utanför stugan där de övernattat, ser de sitt mål: sjön som är tecken på att de nått Sverige. De börjar bege sig genom skogen och en örn cirkulerar över dem. Det är stilla. Plötsligt ljuder hundskall och barnen förstår att soldaterna är dem på spåren. De springer och Otto måste hjälpa Sarah som har svårt att ta sig över ett fällt träd.
Titta på klipp 3.

Fundera på hur skogen ändrar karaktär från lugn till otrygg. Ge fler exempel på hur naturen räddar barnen, men också hur den försvårar det för dem.

• Kan ni komma på någon annan plats i naturen som kan vara ofarlig och farlig på samma gång?

• Brukar ni vara i skogen? Vad tror ni är bra att veta och kunna för att kunna överleva i skogen om man går vilse?

Kamerans berättarförmåga

Kameran sveper över den snötunga skogen som aldrig tycks ta slut. Skogen är stor och tyst, både ett tryggt gömställe och en stum labyrint. I nästa scen är kameran nära barnens rosiga kinder när de tar sig fram i skogen. Bilden skakar och betraktaren befinner sig hack i häl med barnen.

Flykten över gränsen varvar långsamma panoreringar med en handhållen kamera, vilket skapar en dynamik mellan högt och lågt tempo, mellan distans och närhet till det som sker i bild. Kameraarbetet är med andra ord avgörande för vilken känsla som regissören och filmfotografen vill förmedla. De svenska regissörerna Jesper Ganslandt och Lukas Modysson använder sig ofta av handhållen kamera för att komma närmare karaktären. Dessutom skapar en skakig kameran ett realistiskt intryck, att det som sker är ”på riktigt”.

Låt eleverna fundera på hur kamerans position och roll påverkar stämningen. Låt dem arbeta enligt EPA (enskilt, par, alla). Visa gärna ett elevexempel (se bilaga 1 för förslag på ”Jag minns”).

• Välj två scener som ni minns starkast (som ni gjorde när du såg trailern). Vad handlade den om? Vad såg ni? Varför minns ni just denna? Skriv några stödord om vardera scen.

• Skriv era tankar enligt ”Jag minns”.

• Diskutera i par. Läs upp era texter för varandra.

• Diskutera sedan i helklass.

Filmens barnperspektiv syns även i kameraarbetet eftersom betraktaren ser det som sker ur barnens synvinkel. När Gerda är ledsen och säger till moster Vigdis att hennes mantel bara är ett förkläde, sitter mostern på huk nära Gerda och säger att förklädet visst ser ut som en mantel.

• Hur hade ni uppfattat scenen om bara Vigdis ansikte synts i bild hela scenen. Vad hade förändrats?

• Vilka vuxna är det som syns mest i filmen? Hur är de?

• Vilka vuxna syns mindre? Hur är de?

• Varför tror ni attfilmens uppphovspersoner gjorde de vuxna till bakgrundsgestalter?

Filmen i filmen

Den första rösten betraktaren hör tillhör Gerda som vuxen. Tydligt är att Gerda nu är en gammal kvinna som berättar något som hände när hon var liten. Hennes röst blir en ingång – en ram – till huvudhandlingen som är berättelsen om Gerda, Otto, Daniel och Sarah. Ramberättelsen ramar in huvudhandlingen som i detta fall är historien om de fyra barnen.

En person i nutid som berättar om något som hänt i dåtid, är ett vanligt filmgrepp. Ofta syns ramberättelsen i början på filmen och kallas då prolog, och sedan i slutet och kallas då epilog.

• Fundera på hur berättarrösten påverkar er filmupplevelse. Hur tror ni att de första bilderna skiljt sig om ni inte hade hört Gerdas röst?

• Fundera på vad som hade förändrats om rösten tillhört någon av de andra barnen – Sarah, Otto eller Daniel? Hur hade det påverkat filmen?

• Hur skulle det kunna låta om berättarrösten skulle tillhöra Daniel, Otto eller Sarah? Välj en av dem och skriv några tankar för er själva. Börja med Gerdas ord ”Det är mycket jag aldrig kommer att glömma”. Låtsas vara någon av de andra barnen och skriv er egen inledning på filmen.

Gerdas röst ackompanjeras av autentiska bilder i början och i slutet av filmen. Det visas även text som beskriver hur många som deporterats från Norge och hur många som flydde till Sverige. Fundera på hur dessa fakta påverkar er upplevelse.

• Hur påverkar krocken mellan riktig verklighet och filmisk verklighet er? Gjorde de autentiska bilderna berättelsen om barnen mer verklig eller mer overklig?

• Ingår de i filmen, eller är de utanför?

• Vilken verklighet är mest verklig: autentiska bilderna eller barnens flykt? Kan det vara så att de två är samma berättelse som berättas på två olika sätt?

BILAGA 1

Elevexempel: ”Jag minns”.
Skriv- och diskussionsövning (EPA)

Uppgiften:
Skrivövningen syftar att eleven ska formulera sina intryck av filmen med fokus på det visuella. De färdiga inledningarna har flera fördelar, bland annat genom att vara en ”demokratisk” modell och att hjälp de elever som har svårt att få ner sina tankar på papper.

Övningen består av fem meningar som gärna skrivs i numrerad lista:
1: Scenen som eleven vill skriva om
2–4: tre saker eleven minns
5: förklaring till varför eleven minns detta.

Exempel på scen 1:
1. Jag minns scenen när Gerda leker musketör.

2. Jag minns hur förklädet blir en mantel.

3. Jag minns att hon springer ut ur huset.

4. Jag minns hur hon ska slåss mot kapten Svartblod.

5. Jag minns den eftersom hon springer och det känns som jag sprang bakom henne för att kameran var så nära.

Exempel på scen 2:
1. Jag minns scenen i skogen när soldaten upptäcker att de ligger gömda men inte säger något.

2. Jag minns hur de ligger därnere och hur de tittar uppåt.

3. Jag minns hur soldaten tittar neråt men inte säger något.

4. Jag minns att jag tänkte att de måste frysa och vara rädda och hålla andan för att inte bli upptäckta.

5. Jag minns den eftersom det var ett upp och ner mellan soldaten som tittade ner och barnen som tittade upp.

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

Se
Flykten över gränsen berör vänskap, solidaritet och överlevnad. Här kan ni se och läsa vidare på samma teman:

Simon och ekarna (2011). Svensk långfilm om hur två pojkar och deras familjer möts samtidigt som andra världskriget rasar i Europa. Baserad på Marianne Fredrikssons bok med samma namn.
Läs filmens handledning.

Livet är underbart (Roberto Benigni, 1997). En allvarlig komeditragedi som skildrar ett koncentrationsläger och en pappa som får sin son att tro att allt är en lek där det gäller att samla poäng för att vinna en stridsvagn.
Läs filmens handledning.

Trasdockan (Charles Laughton, 1947). Film på temat barnet – överlevaren.

Läs
Kapitlet ”Filmens språk” i Introduktion till filmpedagogik (Gleerups, 2016) tar upp kamerans förmåga att påverka filmupplevelsen.

”Anne Franks dagbok” som kom i ny, oavkortad utgåva år 2013 (Norstedts, 2013).

PRODUKTIONSINFO

Norge, 2020
Originaltitel: Flukten over grensen
Regi: Johanne Helgeland
Manus: Maja Lunde och Espen Torkildsen
Medverkande: Anna Sofie Skarholt, Bianca Ghilardi Hellsten, Bo Linquist-Ellingsen, Samson Steine

Tekniska uppgifter
Längd: 96 minuter
Åldersgräns: från 11 år
Premiärdatum: 2020-10-23

REDAKTION

Text: Isabella Kubitsky Torninger
Redaktör: Anna Håkansson
Svenska Filminstitutet, april 2021

KONTAKT

filmiskolan@filminstitutet.se
http://www.filminstitutet.se/filmpedagogik

Observera
Filminstitutet kan inte garantera att filmen finns i distribution sedan den har slutat visas på ordinarie biografrepertoar.

Här kan ni lära er mer om hur en hittar och bokar film för visningar i lärande sammanhang.
filminstitutet.se/skolbio